INTERVJU: BERNT BRENDEMOEN

I januar 2019 gikk professor i turkologi Bernt Brendemoen av med pensjon etter en lang karriere ved Universitetet i Oslo. I anledning overgang til emeritus-tilværelsen har to av Brendemoens tidligere studenter, Joakim Parslow og Einar Wigen, intervjuet ham om hans karriere.

JOAKIM PARSLow & EINAR WIGEN

I Norge er Brendemoen kanskje best kjent som formidler av tyrkisk litteratur, særlig flere av romanene til nobelprisvinner Orhan Pamuk, som har blitt en av hans gode venner. Det var også Brendemoen som sent i 1970-årene sørget for at det ble opprettet en universitetsstilling i tyrkisk i Oslo, en stilling han har brukt til å lære generasjoner av studenter å sette pris på det tyrkiske språkets finurligheter. I resten av verden er nok Brendemoen bedre kjent for sin forskning i flere grener av tyrkisk språkvitenskap. Han har levert viktige bidrag til tyrkisk dialektologi, språkhistorie og sosiolingvistik, et arbeid som er blitt anerkjent med flere priser i Tyrkia.

PARSLow OG WIGEN: *Hvordan startet karrieren din? Var det slik at du fra tidlig alder visste at du ville bli akademiker? Og turkolog?*

BERNT BRENDEMOEN: Det meste her i livet er jo tilfældigheter, tror nå jeg. Jeg hadde både engelsk, tysk, fransk, latin og gresk på skolen, og jeg ble veldig fascinert av klassisk kultur og språk, spesielt

gresk. Så det var gresk jeg begynte med på universitetet, sammen med latin. Den gangen skulle man ha tre fag, og jeg savnet noe levende, og vurderte å ta arabisk.

På den tiden hadde jeg en kjæreste som var arkeolog og som hadde fått et stipend til å drive studier ved det arkeologiske museet i Istanbul. Jeg dro ned dit i 1969 for å besøke henne. Jeg var der bare en uke, men det var veldig fascinerende. For det første hadde man følelsen av at antikken på en måte lever i Istanbul på en mye mer integrert måte enn i Aten eller Roma, hvor antikken først og fremst finnes i bestemte inngjerdede områder. I Istanbul lå jo restene av Konstantins triumfbue der, i hovedgaten som går fra Topkapi-palasset og vestover (den ligger ikke der lenger). På en måte fikk man inntrykk av, som Orhan Pamuk skriver, at tyrkerne hadde erobret byen bare dagen før.

Så var det også det at min venninne hadde vært der i fem-seks måneder allerede, og hadde lært seg ganske bra tyrkisk. Hun forklarte litt om tyrkisk språkstruktur. Og så var vi i det arkeologiske museet og fikk se restene av Slangesøylen.

Hva er Slangesøylen? Jo, på Hippodromen i Istanbul står det en kobberstatue som består av tre slanger som snor seg i hverandre. Den hadde tre hoder, men det eneste som er igjen av disse hodene er kjeven til en av slangene. Denne slangesøylen er et symbol på den antikke arven i Istanbul, for det er et minnesmerke som opprinnelig ble satt opp i Delfi av forskjellige greske stammer til minne over slaget ved Plataiai i 479 f.Kr. hvor de beseiret perserne. Så dette med øst/vest kommer jo også da inn. Og navnene på de forskjellige greske stammene står da skrevet inn i slangekroppene på statuen. Den ble brakt til Istanbul av Konstantin i forbindelse med at han flyttet hovedstaden dit i 324 e.Kr.

Og alt dette sto forklart i én lang setning på en plakett i museet! Venninnen min oversatte og analyserte setningen for meg, og det var en skjellsettende opplevelse: Det at man kan uttrykke ting på en så forskjellig, men samtidig veldig elegant

«Men det var ikke nok å ha tillatelse,
jeg ble jo arrestert også, da.»

måtte fikk jeg øynene opp for da, og det var som et forklarelsens lys. Jeg bestemte meg da for å begynne med tyrkisk når jeg kom hjem. Jeg gjorde meg ferdig med latin, og begynte med tyrkisk på Friundervisningen. Læreren var Leon Hazan, en jøde fra Istanbul som hadde slått seg ned i Norge, og han fortsatte å gi meg privattimer i lang tid etterpå. Så fikk jeg et tyrkisk statsstipend for å studere tyrkisk i Istanbul. Det var ikke så mange som ville dit, så det fikk jeg fornyet to ganger, og ble værende der i tre år som student ved Istanbul-universitetet. Det fantes ikke tyrkisk-studier ved Universitet i Oslo på det tidspunktet, men det fantes i Sverige og Danmark. Derfor dro jeg i mellomtiden også hjem ved en anledning og tok det

som tilsvarte grunnfag i tyrkisk ved Uppsala. Så fortsatte jeg å samle materiale til magistergrad.

Det fantes også i København noe som het Centralasiatisk institutt, som var et veldig eksklusivt institutt som lå sammen med Institutt for iranistikk og Institutt for assyrologi i en fin, gammel patrisierleiegård ved Gråbrødretorg i København. På det instituttet tronet et ektepar ved navn Kåre Thomsen Hansen og Iben Raphael Meyer. De skulle føre arven videre fra Vilhelm Thomsen, grunnleggeren av den danske turkologien, som hadde tydet de gammeltyrkiske innskriftene i Mongolia i 1899. Det at et universitetsinstitutt også skulle utdanne studenter, det var fullstendig fremmed for dem. Så jo mer utdødd og fjerntliggende et språk var, desto mer eksklusivt var det for dem. Det var spesielt tsjuvasjisk som sto deres hjerte nær, ved siden av gammeltyrkisk. Det ble deres bane, for etter at de hadde fortsatt uten å utdanne en eneste student i mange år, sendte dekanen et brev til dem hvor det sto «Hva laver I egentlig?», hvorpå de da, frekke som de var, sendte et brev tilbake med bare ett ord: «Tsjuvasjika.» Så de mistet jobben.

I Oslo fantes Even Hovdhaugen. Han hadde opprinnelig tenkt å studere indo-europeisk språkvitenskap, og var særlig opptatt av armensk, så han hadde dratt til Tyrkia for å studere språket til armenerne i Istanbul. Men han oppdaget at armenerne i Tyrkia slettes ikke bruker armensk som dagligspråk, men tyrkisk. I stedet fikk han øynene opp for tyrkiskens glider, og bestemte seg for å bli turkolog. Han tilbrakte sine første år som turkolog ved Sentralasiatisk institutt i København, og studerte forholdet mellom tsjuvasjisk og de gammeltyrkiske innskriftene.

Så ble han ansatt som professor i allmenn språkvitenskap ved UiO i 1973. Han tok meg under sine vinger og lærte meg mye om tyrkisk språkhistorie. Vi leste en masse interessante tekster sammen. Han var en veldig effektiv lærer,

men forventet også at studentene skulle forberede seg skikkelig.

Så gjaldt det å finne et emne til magisteravhandlingen min. Hovdhaugen forslo at det sikkert måtte finnes noen transkripsjonstekster [osmanske tekster skrevet på andre alfabeter enn det arabiske] i Topkapi-palasset i Istanbul. Han visste ikke noe mer enn det, det var liksom bare en antagelse. Så dro jeg dit som magister-student, og jeg fant slike tekster! De var der, klare til å bli studert.

pw: Da du endelig ble ferdig med magistergraden din, så var det jo du som endte opp med en universitetsstilling i tyrkisk, som ikke fantes før. Hvordan ble den stillingen til?

bb: Da Even Hovdhaugen ble professor, begynte han å beskjeftige seg med andre språkområder enn tyrkisk. Så han etterlot seg et slags tomrom som noen kunne overta. Men så var det igjen skjebnen.

På slutten av 1970-årene hadde assyrerne, altså de syrianske kristne fra Sørøst-Tyrkia, begynt å komme til Norge som flyktninger. De mente seg forfulgt, men tyrkiske myndigheter påsto at de absolutt ikke var forfulgt. En stortingsmann som het Jakob Aano fra Kristelig Folkeparti begynte å interessere seg for dette, og ville finne ut om de virkelig var forfulgt eller ikke. Han ble invitert av datidens tyrkiske statsminister Bülent Ecevit til å komme til Tyrkia. Han ville ha med seg en egen tolk, og det ble meg. Vi tilbrakte omtrent ti dager der, delvis i Ankara og delvis helt i sørøst ved den irakiske grensen. Det var veldig interessant, men også veldig strabasiøst. Vi hadde som guide en turistsjef fra Diyarbakir som gjorde alt hun kunne for å forhindre oss i å komme til området hvor assyrerne bodde. Vi hadde også med folk fra det tyrkiske utenriksdepartementet. Hun ble til slutt så sint på oss alle at hun ropte «Jeg skal angi dere

alle sammen til etterretningstjenesten!» Hun var ganske umulig.

Jakob Aano ble så imponert over å treffe unge mennesker som ikke var interessert i politikk, men i helt andre ting – jeg vet ikke helt hva det var som imponerte ham så veldig – i hvert fall så var han så velvillig senere, og det var faktisk han som foreslo for Stortinget at det skulle opprettes to stillinger i «innvandrerspråk», den ene i tyrkisk og den andre i urdu. Så det var på den måten stillingen ble opprettet.

På den tiden hadde jeg også funnet et emne for doktoravhandlingen, nemlig disse dialektene fra Svartehavskysten. Etter et voldsomt strev med tyrkisk byråkrati klarte jeg å få tillatelse til å dra på feltarbeid til Svartehavskysten. Men det var ikke nok å ha tillatelse, jeg ble jo arrestert også, da.

pw: Var det noen sammenheng med transkripsjonstekstene du jobbet med til magisteravhandlingen og dialektologien?

bb: Absolutt. Transkripsjonstekstene er interessante fordi de er skrevet med andre alfabeter enn det arabiske. Derfor reflekterer de den faktiske uttalelsen på tiden de ble skrevet på en helt annen måte enn de arabiske gjør. Osmansk har en veldig konservativ ortografi, så det er umulig å vite hvordan språket faktisk ble uttalt på for eksempel 1700-tallet.

Dialektene har også en stor historisk verdi fordi du kan finne språktrinn eller karakteristika fra forskjellige utviklingstrinn i språket som har avleiret seg i dialektene. Og nettopp i den forbindelse er dialektene fra den østlige Svartehavskysten spesielt verdifulle. Der har den allmenne utviklingen på en måte blitt frosset slik den var på 1400-tallet, delvis fordi området er så geografisk isolert, men også fordi tyrkisk var et sekundærspråk de første hundre årene etter at området ble

overtatt av tyrkerne. Gresk var primærspåket, ettersom den pontiske delen av det bysantinske riket overlevde til 1461. Det har veldig få språkforskere vært oppmerksomme på. Et språk som får en sekundær rolle har kanskje en tendens til å utvikle seg langsommere enn et hovedspråk, som tyrkisk var i Anatolia forøvrig.

PW: Tyrkisk er et språk med store innflytelser fra andre språk, særlig arabisk og persisk. Tror du man helst bør ha en viss kjennskap til disse andre språkene for å bli turkolog?

BB: Tja ... hva er en turkolog? I tradisjonell tysk filologisk tradisjon er en turkolog en som driver med mange tyrkiske språk og sammenligner dem. Så nei, i den forstand tror jeg ikke det. Hvis man driver med osmansk, derimot, er nok særlig kunnskaper i persisk veldig nyttig, men kanskje ikke helt uunnværlig.

PW: Hvordan har skandinavisk turkologi som fagfelt utviklet seg siden du begynte med det? Og hvilket forhold har den hatt til turkologien forøvrig?

BB: Jeg har aldri følt meg helt selvstendig som turkolog. Jeg har alltid villet forholde meg til de store sentrene hvor turkologien drives av flere personer, spesielt Mainz, Uppsala og ungarsk turkologi, for ikke å snakke om enkelte universiteter i Tyrkia, spesielt Boğaziçi.

PW: Så det finnes ikke noen spesiell Oslo-skole i turkologien?

BB: Nei.

PW: Men tyrkere tenker gjerne det, at her kan man komme og studere Svartehavs-dialekter?

BB: Tror du det? Men de blir vel avskrekket før de kommer ...

PW: I tillegg til språket har du jo også beskjeftiget deg mye med litteratur og oversettelser. Ser du på det som en utvidelse av turkologien, eller blir det noe annet?

BB: Det er en forlengelse. Du kan ikke oversette med mindre du kan språket veldig godt og også har en masse referansepunkter hva gjelder realia. Så for meg har oversettelse vært en naturlig forlengelse. På samme måte kan man si at også dialektologien er en studie av språket «i verden». Jeg har også jobbet litt med sosiolingvistik, for eksempel språkreformen. Dessuten har jeg prøvd å komme frem til hvordan det tyrkiske talespråket kan ha vært på 1700- og 1800-tallet, og der er jo karamanlidiske tekster, altså tyrkisk skrevet med greske bokstaver, slik at de kunne leses av den gresk-ortodokse befolkningen i Anatolia, veldig viktige. De er skrevet for å forstås, og er derfor uten noen dikkedarier, i motsetning til osmansk, som er befengt med alle disse litterære utsmykningene.

PW: Du har også etter hvert blitt en god venn av Orhan Pamuk?

BB: Ja, grunnen til at jeg har blitt så fascinert av Orhan Pamuk, er Istanbul. Han har mesterlig beskrevet akkurat de følelsene og den stemningen som også jeg har opplevd.

Så er det også det at han bruker tyrkisk på en nærmest grenseoverskridende måte, spesielt i Svart bok. I hvilken grad er det mulig å tøy språket? I hvilken grad er all den kritikken han fikk for språkbruken i Svart bok, berettiget? Mye av den kritikken er blandet med noen hatske utfall, slik at man hele tiden lurar på om det er noe annet bak, misunnelse for eksempel. Men enkelte

har oppdaget i hans språkbruk i *Svart bok* det samme som jeg, nemlig ting som er imot tyrkiske språkregler.

PW: *Er det noen felt du ikke har hatt tid til å gå inn i, som du gjerne skulle brukt mer tid på?*

BB: Jeg skulle gjerne ha lært meg et moderne sentralasiatisk tyrkisk språk bedre, uzbekisk for eksempel, eller kirgisisk. Men det har det ikke blitt tid til. Jeg har tenkt at det kan jeg gjøre når jeg går av med pensjon.

PW: *Så nå bærer det til Bishkek?*

BB: Nei, det gjør nok ikke det ...

PW: *Som dine tidligere studenter vet vi at du ikke liker å blande politikk og vitenskap, særlig ikke språkvitenskap. Likevel er det vanskelig å ikke merke seg at din interesse for Tyrkia har spent seg over en periode som var full av politisk uro. Har den politiske uroen i Tyrkia påvirket ditt eget arbeidet på noen måte?*

BB: Ja, det har det, spesielt i den tiden da jeg drev med feltarbeid rett før militærkuppet i 1980. Den tiden var preget av mye uro og mistenksomhet, og det la hindringer i veien for feltarbeidet. Når jeg kom til en eller annen fjern landsby og sa jeg var interessert i dialekten deres sa de enten «sen baştan kaybettun» [det er et dødfødt prosjekt] eller så trodde de det måtte ligge noe annet bak, og lurte på hvilket parti jeg kom fra. Ellers har jeg vært mest opptatt av filologiske aspekter, ved språkreformen for eksempel. Det er jo interessant å se at noen av de mest konservative når det gjelder språkreformen er utenlandske filologer, som hele tiden har sagt at dette er jo bare tull, man kan ikke bare finne på ord på den måten. Jeg tenker spesielt på Geoffrey Lewis, som skriver det

i sin bok *The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success*. Men det har jo blitt et veldig uttrykksfullt språk. Hensikten var at alle disse neologismene skulle erstatte ord av persisk og arabisk opprinnelse, men i veldig mange tilfeller har de kommet i tillegg, slik at det er skapt nye nyanser som ikke var der tidligere. De arabiske og persiske formene kan ha en annen poetisk valør enn de nye tyrkiske. Så har du også det at du i en viss grad kan se av språkbruken om vedkommende er religiøs orientert og så videre.

En annen måte politikken har påvirket meg på var da jeg studerte i Istanbul og bodde på et studenthjem som het Site studenthjem, som ligger like ved litteraturfakultetet. Da mine medstudenter på turkologi fikk høre at jeg bodde der, sa de at der kunne jeg da ikke bo, jeg måtte bo på Edirnekapı studenthjem, «gerçek türkler orada oturuyor!» [det er der ordentlige tyrkere bor!]. De mente at de som bodde på Site studenthjem bare var venstreorientert pakk. Tvers overfor studenthjemmet var det et privat studenthjem som het Sivas studenthjem, som var mer fascistisk orientert. En dag begynte studentene å skyte på hverandre mellom de to studenthjemmene. Det var veldig uhyggelig. På den tiden var det ikke uvanlig at det var skyting inne på universitetet.

En av de største turkologene på den tiden var Gerhard Doerfer fra Göttingen. Han tilbrakte ett år i Istanbul mens de verste skyteepisodene pågikk. Jeg husker han måtte avlyse forelesningen en dag, og jeg ble med inn på hans kontor. Han var veldig deprimert. Han satt der og leste sine egne verker, hans fembindsverk om *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*. Jeg sa til ham at det ikke var noe å bekymre seg over, og «la oss gå ut i det fine vårværet. Vi kan jo gå til Hagia Sophia.» Han svarte: «Hagia Sophia? Davon habe ich gehört. Ist das hier?» Den store turkologen var altså ikke klar over at et av de viktigste kulturminnesmerkene i europeisk kultur befant

seg nærmest rett under nesen på ham. Han hadde også en spesiell måte å forelese på. Når han liksom ville komme med en oral fotnote, kunne du høre at det var en fotnote ved at han senket stemmen.

BB: Jeg har jo et hus i Bodrum i Tyrkia. Men det finnes jo andre steder også. Italia, for eksempel. Kona mi er tyrkisk, så jeg har på en måte Tyrkia med meg overalt.

PW: *En annen ting jeg har lært som mangeårig student er din interesse for tyrkisk mat. Er du tilhenger av den skolen som mener at den eneste måten å virkelig forstå et språk på, er å leve i kulturen som språket tilhører? Hører du også mye på tyrkisk musikk, for eksempel?*

BB: Mye mindre enn tidligere. Da jeg var yngre var det både tyrkisk musikk og mat og TV-serier. Jeg gled nok inn i en viss tyrkisk rolle, ja. Jeg er mer selektiv nå. Jeg hører veldig sjelden på tyrkisk musikk. Og det finnes jo mye annen god mat også! Men i Tyrkia blir du jo liksom sugd inn i det. Der ser jeg på tyrkiske TV-serier, og spiser kun tyrkisk mat.

Tyrkia forandrer seg, og man forandrer seg selv også. Tidligere, da jeg var student i Istanbul, så tenkte jeg «når jeg går av med pensjon, så må jeg få meg leilighet i Istanbul.» Nå kunne jeg ikke tenke meg det i det hele tatt lenger. Det er blitt så fullt. Kanskje hvis man hadde en strandvilla ved Bosporos-stredet ...

PW: *Har det faktisk blitt sånn at du foretrekker Ankara?*

BB: Nei! Dog. Men det er mange som prøver å overbevise meg om det. Det er en professor ved Hacettepe-universitetet som sier «Istanbul bir aşk olabilir. Fakat Ankara bir tutkudur.» [Istanbul kan være en kjærlighet, men Ankara er en lidenskap.]

PW: *Så det blir ikke en leilighet i Istanbul. Nå som du går av med pensjon, hvor har du tenkt å tilbringe din emeritus-tilværelse?*